

УДК 929.522:94](477+474.5)(092)
DOI <https://doi.org/10.15407/nz2025.06.1408>

ЧИ ДІЙСНО ОЛІЗАРИ-ВОЛЧКОВИЧІ — НАЩАДКИ ГЕДИМІНА?

Олена МОЗГОВЕНКО

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-2403-4512>

аспірантка, Житомирський державний
університет ім. І. Франка,
вул. Велика Бердичівська, 40, 10008, м. Житомир, Україна,
e-mail: tunik.mozghovenko.kraj@gmail.com

Олександра ПОЛІЩУК-ОЛІЙНИК

Краєзнавиця

Олізари-Волчковичі — давній руський шляхетський рід. Незважаючи на їхню впливовість на Київщині та Волині, широкі землеволодіння та відомих представників, витоки роду достеменно невідомі.

Щоб розтлумачити версії геральдиста К. Несецького, логічно звернутися до родовідних справ Олізарів, які зберігаються у Державному архіві Київської області. Однак з-поміж численних тестаментів, копій записів з метричних книг, немає жодних документів, які б підтверджували версії щодо походження їх від князів Сервії, а генеалогічні схеми вказують на корені лише в середині XV ст. Ключ до розгадки знайшовся у польських архівах — це родинна легенда, саме та, яку вибірково переписав К. Несецький. Але після прочитання її довелося снувати лабіринтами історичних подій, висувати гіпотези, щоб віднайти істину в походженні князівського роду. *Метою статті* є розбір родинної легенди, порівняння з історичними подіями та персоналіями, підтвердження версії походження Олізарів-Волчковичів від Гедиміна. *Об'єктом* дослідження є рід Олізарів-Волчковичів. *Предметом* — нащадки литовського князя Гедиміна. У дослідженні використано міждисциплінарний та історичний методи, а для підтвердження гіпотез щодо етимології назв та прізвищ звернулися до порівняльно-історичного методу. *Територія дослідження*: Полісся, Волинь, Поділля, Закарпаття, Польща, Угорщина, Білорусь, Балкани.

Ключові слова: Любарт, Олізар, Волк, Лазар, Олізар-Волчкович, Густав Олізар, Філіп Олізар, Джурадж Бранкович, Вук Бранкович, Воронович, Русь, Мазовія, Угорське королівство, Литовська держава, Сербія, Косове, Болгарія, Паланок, князь, севастократор.

Olena MOZGHOVENKO

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-2403-4512>

PhD student at Ivan Franko Zhytomyr State University,
40 Velyka Berdychivska Street, 10008, Zhytomyr, Ukraine,
e-mail: tunik.mozghovenko.kraj@gmail.com

Olexandra OLIIJNYK-POLISHCHUK

Local History Scholar

ARE THE OLIZARY-VOLCHKOVICHES REALLY DESCENDANTS OF GEDIMINAS?

The Olizars-Volchkovychi are an ancient Ruthenian noble family. Despite their influence in the Kyiv and Volhynia regions, their extensive land holdings, and their famous representatives, the origins of the family are unknown. Heraldist K. Netsetsky claimed that they owe their surname to Yelezar, nicknamed Olizar in the Ruthenian manner. And because one of their ancestors was blinded in one eye in battle, he was nicknamed Volchok, and his descendants became the Volchkovychi. Olizar-Yelezar was one of the seven sons of Alexander Voronovich, brother of Matviy Kmit. But these are figures from the 15th century. What happened before that? K. Netsetsky claimed that the Olizars descended from the princes of Servia, namely from Olizar Bulka, and selectively retold the family legend.

To explain the versions of the Polish-Lithuanian Commonwealth heraldist, it is logical to refer to the genealogical records of the Olizars, which are kept in the State Archives of the Kyiv Region. However, among the numerous wills, copies of records from metric books, and statements, there are no documents confirming the version of their descent from the princes of Servia, and the genealogical charts indicate roots only in the middle of the 15th century. The key to the mystery was found in the Polish archives — it is a family legend, the very one that K. Niesiecki selectively rewrote. But after reading it, I had to wander through the labyrinth of historical events and put forward hypotheses in order to find the truth about the origin of the princely family. The purpose of this article is to analyze the family legend, compare it with historical events and personalities, and confirm the version of the Olizar-Volchkovich family's descent from Gediminas. This study uses interdisciplinary and historical methods, and to confirm hypotheses about the etymology of names and surnames, we turned to the comparative-historical method. *Research area*: Polissya, Volyn, Podillia, Transcarpathia, Poland, Hungary, Belarus, Balkans.

Keywords: Liubart, Olizar, Volk, Lazar, Olizar-Volchkevych, Gustav Olizar, Philip Olizar, Djuradj Brankovic, Vuk Brankovic, Voronovych, Rus', Masovia, Kingdom of Hungary, Lithuanian State, Serbia, Kosovo, Bulgaria, Palanok, prince, sebastokrator.

Вступ. Олізари-Волчковичі — шляхтичі русько-володіння на Волині, а через кілька десятиліть перемістились на Київщину. Тут сконцентрувалась більшість їхніх володінь. Напередодні визвольної війни під проводом Б. Хмельницького вони мігрували на вотчинну Волинь, щоправда, не позбулись своєї нерухоності на Київщині, і повернулись туди через півстоліття. Останнім відомим представником роду на Київщині був Густав Олізар. Він мав дружні зв'язки із Оноре де Бальзаком, Адамом Міцкевичем, Михайлом Бестужевим-Рюїнім. Водночас його рідний брат Нарциз — відомий на Волині учасник польського повстання у 1831 році. Їхній батько Філіп Олізар був не менш відомою персоною, насамперед у політичному світі. Він став останнім маршалком Любельського трибуналу, а після зникнення Речі Посполитої з політичної мапи світу російська імператриця Катерина II, щоб задобрити політичних річпосолитських лідерів, підсилювала їхню статусність, титулюючи та надаючи впливові посади. Таким чином Філіп Олізар отримав титул графа і посаду головного судді Подільського суду.

Загалом рід Олізарів-Волчковичів протягом кількох століть і в межах різних державних утворень мав представників на високих державних посадах: в Литовсько-Руській державі, Речі Посполитій, російській імперії.

Статусність роду мала своє потужне підґрунтя, яке закладене предками і з покоління в покоління підтримувався цей статус сімейними зв'язками, широкими землеволодіннями та генетичною близькістю до князівської або монаршої верхівки. Генетичний зв'язок тісно об'єднував найвпливовіші родини між собою шляхом шлюбних зв'язків близьких по крові родичів. На такі кроки йшли з метою залишити у володіннях родини дідівські-прадідівські землеволодіння, розлогість яких теж тривалий час впливала на статусність. Отже представники кожної родини добре знали, де родичі і стежили та вираховували правильні зв'язки. Подібний зв'язок відбувся в роді Олізарів із ще одним дуже знаменитим родом, і саме цей зв'язок стане одним із багатьох доказів версії щодо походження роду Олізарів-Волчковичів, висунутої в нашій статті.

Метою статті є тлумачення родинної легенди, порівняння з реальними фактами, подіями, особами; пошук родинних зв'язків та їх підтвердження.

Актуальність дослідження полягає в тому, що легенда дає змогу більш детально розглянути та пізнати події XIV ст., що є важливо, оскільки документів за той час бракує. Тому розбір родинної легенди Олізарів-Волчковичів дозволить поглянути на перебіг історичних подій за участі представників князівських родин у Східній Європі та Балканах з нового ракурсу.

Об'єктом дослідження є представники роду Олізарів-Волчковичів, а предметом — родинні зв'язки нащадків литовського князя Гедиміна та їхня політична й дипломатична діяльність.

Історіографія та джерелознавство. Історіографічні напрацювання, які стосуються теми Гедиміновичів та Олізарів-Волчковичів, мають широкий перелік та великий обсяг. Вагомі дослідження про генеалогію шляхетських родів, в тому числі й Олізарів-Волчковичів, є частиною ґрунтовної праці Н. Яковенко «Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст. Волинь і Центральна Україна» [1]. Додаткові уточнюючі факти про рід Олізарів є в напрацюваннях Л.А. Михальчука «До історії роду Олізарів» [2, с. 170—172]. Актуальними для вивчення роду Олізарів залишаються праці минулих століть: О. Пшездецького «Wiadomość bibliograficzna o rękopismach zawierających w sobie rzeczy Polskie przejranych po niektórych bibliotekach i archiwach zagranicznych w latach 1846—1849» [3], гербовник польської шляхти «Rodzina» Северіна Урського [4, с. 311—313], гербовник польської шляхти Каспра Несецького [5]. Важливі подробиці щодо культурної спадщини Густава Олізара знаходимо в тижневику XIX ст. «Przyjacieli ludu» [6, с. 258—261]. Завдяки описам у цій статті маємо підтвердження подій кількасотрічної давнини. Що ж стосується діяльності Гедиміновичів і, насамперед, Любарта-Дмитра, то найкращі дослідження належать Леонтію Войтовичу: Князівські династії Східної Європи (кінець IX — початок XVI ст.): склад, суспільна і політична роль [7], «Ще раз про права князя Любарта-Дмитра Гедиміновича на спадщину Романовичів» [8, с. 225—238]. Важливі праці щодо політичних відносин русинів із сусідами належать В. Михайловському «Формування території історичного Поділля у другій половині XIV ст.» [9, с. 67—82], «Правління Коріатовичів на Поділлі (1340—1394 рр.): соціальна структура князівського оточення» [10, с. 34—47]. Важливе також

вивчення праць сербських істориків, з-поміж яких варто виокремити Марка Шуїцу «Вук Бранковић: славні і вельможні господарі» [11] та Ђорђе Бу-бало «Повеле Марк Бранковић и синова јој Гргу-ра, Ђурђа и Лазара манастиру Хиландару» [12, с. 77—105], що засвідчує про покровительство родини Бранковичів над головним монастирем Хиландар, який в долі предків Олізарів-Волчковичів відіграв важливу роль.

Для широкого та повного висвітлення окресленої теми важливі напрацювання дослідників в питаннях сфрагістики, зокрема Олега Однороженка «Геральдика середньовічної Руси (України). Том II [13] та децю давніша праця «Українська (руська) еліта доби Середньовіччя і раннього модерну: структура та влада» [14]. Окрім зазначеної літератури, дослідження питання щодо походження Олізарів-Волчковичів також базується на архівних джерелах Польщі та України.

Основна частина. У польських архівних джерелах автори статті виявили особисті документи родини Олізарів, які зберігаються у фондах родини Ходкевичів. Донька Густава Олізара, власника Коростишівського ключа на Житомирщині, Людвика Ходкевич, після смерті свого рідного брата Карла у 1877 році [15, с. 22], очевидно, забрала усі його особисті речі і таким чином вони збереглися у родинному архіві її чоловіка. Серед тих речей було чимало домашніх паперів, які зберігались в родині багато десятиліть. Наприклад, зошит із власної бібліотеки Густава Філіповича, де записані усі, хто брав книги і які саме [17]. Разом із зошитом збереглося два квитки на концерт Аполінарія Контського, який відбувся 14 лютого 1860 р. в Коростишеві — це поки єдині артефакти такої нерядової події [17]. З-поміж тих усіх буденних різновікових паперів є, на нашу думку, найцінніший — документ, з підписом «Генеалогія Олізарів, внесена у шосту книгу родів» написана у перші роки XIX ст. [16]. Незважаючи на специфіку мовного викладу, характерного для початку XIX ст., не стало проблемою її розтлумачити. Радше проблемою стало розплутування фактів, які автор легенди зумисне подав так, щоб не акцентувати увагу на тих предках, які були у свій час ворогами Московської держави. Адже зауважимо, що легенда написана тоді, коли вже Річ Посполита припинила своє існування, а російська імперія впевнено вкорінювалась у захоплені території.

Отже, легенда говорить: «Елезар Булко князь удільний Сервії у віку тринадцятім, про якого пише Парісіус Славя з Делнклавіуша, той був онуком Володимира князя Литовського, а сином Булки Володимировича. Називалися по тому Польще(?) Булкове, князями Суренкеми (або Свенкеми). Названий Елезар Булко, а на руську названий Олізар, де був у руській державі, коли був тому панстві від турків напаствований, обороняючись зі своїм військом, під час сутички більшою силою турків звалений. Від тих же в полон взятий, а потім забитий у 1390 р. Син його Стефан Олізар Булковіч, князь, очоливши дідицтво синові по сим, подібно турками переслідований, досить довго боронився, а то насиллям тих же поконаний, цілком зі свого панства вижитий і забитий 1427 року в 37 років по батьку.

Коли прийшов новий султан турецький Маратес, то Єжему Олізарові Стефановичу повернено панство батьківське року 1442. Для цього була приводом сестра рідна того Єжего князя Олізара, яка вийшла заміж за Баяжета Гольдекуна, брата двоюрідного Солтана Маратеса.

Єжи мав синів двох: Стефана і Лазажа. Недовго тривали ті приязні погляди Маратеса, бо знаємо, коли впадіння в кілька разів до Сервії турків, Стефан і Єжи молоді князі Олізарові, даючи відсіч, багато їх на полі бою покололи. Зібравши турки більшу силу напали на них і тих обох «схвативши», зі злості і помсти очі їм викололи. Третій син Єжего Лазаж князь Олізар, незабаром після смерті батька, на панство вступив, а сестра його Марія солтана Марута II стала дружиною.

По Стефану князю Олізару, якому очі викололи, мав синів двох: Лупуса чоловіка воєнного і Єжи. Лазар князь Олізар пануючий Сервії, тільки мав доньку одну Деспіну, яка стала дружиною Стефана Короля Боснії і в той час панство Сервії з королівством Боснії з'єднане стало. Про що пише Парісіус.

Лупус і Єжи князюві Олізарові, по від'єднанню Сервії, до володіння Боснії, як люди рицарські, подалися до Литви, один, а другий на Русь. Єжи зоставивши сина Василя Олізара помер. Осівши на значному купленому маєтку Василь Олізар, перестав писатися князем, від якого син Олізар Василевич добре осілий в краю Руськім. Уже був під пануванням Королів Польських, за Владислава III Ягелона короля, підписав покій вічний Літ-

ви з Польщею року 1437 про що в статуті Ласкего. Фол. 128.

Від Василя Олізара далі розгалужуються нащадки фамілії Олізарів, яке сягає аж до теперішніх часів. Пояснення генеалогії родини до справи привілею Геральдики тому шостого подане» [16].

Отже, з легенди випливає, що князі Булки мали свої володіння у Сербії, а точніше Сербії, яку згодом приєднано до Боснії. І довелося їм покинути свої володіння не так через боснійського короля, який уже був васалом, як через захоплення тієї території Османською імперією.

А от із персоналіями в цій легенді усе складніше. Тому для початку розглянемо свідчення історичних джерел про згаданих правителів окремо від легенди Олізарів.

Отже, Баязид I Блискавичний (1354—1403) після битви на Косовому полі, де загинув його батько султан Мурад I, і розгрому сербів оголосив себе султаном. В тій битві загинув сербський князь Лазар Хребелянович. Його син Стефан став васалом Баязида, а донька Лазаря Олівера віддана в гарем до султана і була його улюбленою дружиною, званою Диспінахатун (1375—1444). Одружилися вони у 1390 р. У 1403 р. вони потрапили у полон до Тамерлана. Після смерті Баязида того самого року Диспіну відпустили з полону і вона повернулася в Сербію [18, с. 15—18].

Ще один згаданий султан — Мурад II (1404—1451), онук Баязида I. Є одним із визначних правителів Османської імперії, бо зумів розширити вплив османів на Балканах і відновити імперію після діянь Тамерлана. Серед його дружин була Мара Бранкович або ж названа Деспіна-хатун (1420—1487), донька правителя Сербії Георгія I Бранковича та Ірини Кантакузіни. Одружилися вони 4 вересня 1435 р. Після сходження на престол його син Махмед II відправив Деспіну-хатун в Сербію, однак приблизно, 1487 р. вона повернулася. Зокрема наступ Мурада II на Європу розглядали з-поміж інших питань на з'їзді європейських монархів у Луцьку 1429 року [18, с. 36, 38—39, 100].

Що ж до короля Боснії, за правління якого, Сербія та Боснія остаточно захоплені османами, ним був Стефан Томашевич (1438—1463 рр.) — останній правитель цих двох країн. Одружений на старшій доньці правителя Сербії Лазаря Бранковича Олені, яка доводилася онукою візантійському імператору

Іоанну VIII Палеологу. Одружилися вони 1 квітня 1459 р., після чого Олена змінила ім'я на Марію [19, с. 159—162].

Порівнюючи інформацію родинної легенди з короткими біографіями правителів, бачимо мало спільного. Але, насправді, ця інформація доповнює одна одну. Річ у тім, що на документі родоводу зазначено, що це копія. А значить його переписували зі старішого документу і, ймовірно, теж з копії. Особа, яка переписувала документ, тобто копіювала, могла не зовсім добре розуміти той рукопис, який, можливо, був написаний кирилицею, або навпаки, ще добре не при звичайлась до латини. Доказом такого міркування є написання прізвища Булка, що етимологічно не вірно, бо правильне звучання й написання — Вук. Але подібні буквизації мали місце в середньовіччі. В цьому документі замість назви Сербія написано Сєрвія (Serwia). Тобто, літера «б» замінена на «w». Водночас звернімо увагу на мапу Європи Абрагама Ортелія за 1570 рік [20], де латиною назва Сербія записана як Servia.

Лазар Бранкович, батько Олени, дружини останнього короля Боснії, був сином Георгія I Бранковича або ж Юрія, Єжи, Діордія, Джураджа (1377—1456 рр.). Сербською його ім'я пишеться Ђурађ.

Георгій I Бранкович — син Вука Бранковича, (1345—1397), родоначальника сербської династії Бранковичів, сербський дворянин. В останні два десятиліття XIV ст. Вук разом із князем Лазарем Хребеляновичем був найвизначнішою постаттю в Сербії. Власник величезної території в межах Косового. Син севастократора (візантійський титул, що призначався для осіб наближених до імператорської родини) Бранка Младеновича (помер до 1365 р.) [18, с. 14—15].

Саме ім'я Вук або ж Вука, в якийсь момент копіювальниками було написано як Булка (Bulka).

Повернімося до легенди, де Олізара зафіксовано, що «...постраждав в сутичках з турками. Був взятий в полон, а потім забитий у 1390 р.». Тепер проведемо паралель з Лазарем Хребеляновичем. У битві на Косовому полі сербський князь Лазар потрапив у полон до султана Мурада I та його синів Баязида і Якуба. І хоч Мурад I отримав тяжке поранення, він встиг побачити жорстоку страту Лазаря Хребеляновича. Це сталося у 1389 році [18, с. 14—15]. В легенді йдеться, що рідна сестра Єжи і донька по-

кійного Лазаря вийшла заміж за Баязета. А в біографії Баязета І читаємо те саме.

Однак Лазар Хребелянович був тестем Вуку Бранковичу і батьком його дружини Мари. Припускаємо, що походження прізвища «Олізар» нащадки пов'язували саме з Лазарем Хребеляновичем, після смерті якого трон правителя зайняв його син Стефан, а після Стефана трон успадкував Лазарів онук Георгій І Вукович. Отже, в легенді Олізарів бачимо неточність щодо дружини Баязета І: Диспіна для Єжи Вуковича була тіткою, а не рідною сестрою. Ймовірно, йшлося, що вона була рідною сестрою Стефана.

Перехід у Литовсько-Руську державу. Примарна легенда про сліпого Волчка. Захоплює в легенді збіг розповіді про осліплення братів з історичною подією. Протистояння між князівською родиною та османами було жорстоке, проти яких вони неодноразово виходили багатотисячним військом, в тому числі Стефан та Гргуур. Об'єднує воєдино Стефана та Гргуура Бранковичів (справжніх) і Стефана та Лазаря Олізарів Булковичів (з легенди) подія, яка, за легендою, додала подвійності в прізвище землевласникам Коростишівського ключа. У 1441 р. за наказом османського султана Мурада II осліплено Стефана та його брата Гргуура. Тому, коли помер батько у 1456 р., старший син Стефан не міг претендувати на престол. Новим деспотом став їхній молодший брат Лазар, якого потім все ж таки замінив осліплений Стефан [19, с. 116—117].

Описана подія відбулася в час підпорядкування Сербії османам, а водночас на Русі вже давно фігурувало прізвище Олізар-Волчкович. Отже версія про виникнення прізвища від осліпленого предка не підходить. То яке істинне походження прізвища Волчкович?

Відомо, що в середині XV ст., тобто в часи, коли осліплено Стефана і Гргуура, а на престол став їхній брат Лазар, на руській землі вже жили Олізари-Волчковичі, займали тут високі посади і володіли значними територіями. То хто ж з представників князівської родини таки перейшов на Русь? Підказку бачимо в прізвищі Волчкович. За традицією формування прізвищ сини Волка вже писалися Волчковичами.

Та звідки взялась частина прізвища Волчкович? Існує легенда, зафіксована у того ж К. Нісецького, що через осліплення на одне око одного з Оліза-

рів прозвали Волчком і це прізвище закріпилося. В народі й справді на сліпих часом кажуть «сліпий волчок», асоціюючи з однойменною нічною твариною. Та на нашу думку, ця частина прізвища утворилася від імені Вук, бо сина Вука вже називали Вуковичем. Але ж звідки взявся Волк-Волчкович, яке дуже подібне до Вук-Вукович? Розвіяти сумніви допомагає цитата із сербського літопису щодо подій 1 червня 1409 р. «Плени Мусија с Волком Лазаревичем». — «Захопїть Мусію з Волком Лазаревичем» [21, с. 88]. Волк Лазаревич, він же Вук — син Лазаря Хребеляновича, рідний брат і супротивник Стефана Лазаревича. Щоправда він нащадків не мав, але на його прикладі бачимо трансформацію імені. Цей же Вук Лазаревич — непрямий предок Олізарів-Волчковичів. А безпосереднім їхнім предком був Вук Бранкович, чоловік Мари, доньки Лазаря. Саме їхній син Георгій І Бранкович (він же Юрій, Єжи (Jerzy), Діордій або Джурадж) був деспотом Сербії в період 1427—1456 рр. Це його двох синів — Стефана та Гргуура осліпили турки, а донька третього сина Лазаря вийшла заміж за Стефана Томашевича. Незважаючи на те, що його сини успадковували право деспота, але фактичним останнім деспотом Сербії був саме Георгій І Бранкович.

Коли Мурад II позбавив Сербію автономії і встановив турецьке урядування у 1439—1443 — Георгію І Вуковичу довелося покинути рідну Сербію. Прихисток він знайшов на території Угорського королівства. Цитуючи Длугоша, А. Кримський писав: «Тільки через великодушну щедрість короля Владислава здобув для себе в Угорщині значненькі замки та землі на утримання для себе і для тих своїх земляків, котрі покинувши батьківщину, пішли з ним на вигнання» [18, с. 44]. Угорський король надав у володіння Мукачівський замок «Паланок», збудований Федором Коріятовичем, взамін на деякі сербські фортеці на Дунаї, в тому числі Нандорфехервар (Белград). Однак у 1440 році король Владислав І за зраду Бранковича у битві з труками забрав від нього Паланок [22, с. 53].

У той час на території Литовсько-Руської держави тривали міжкнязівські протистояння, під час яких Свидригайло, укріплював свої позиції підтримкою руської шляхти, наймогутніші представники якої були в колі вірної ради князя Свидригайла [23, с. 8]. Пригадаємо, що у легенді йдеться про

підписання предками Олізарів-Волчковичів вічного миру у 1437 році: «Лупус і Єжи князьові Олізарові, по від'єднанню Сервії, до володіння Боснії, як люди рицарські, подалися до Литви, один, а другий на Русь. Єжи zostавивши сина Василя Олізара помер. Осівши на значному купленому маєтку Василь Олізар, перестав писатися князем, від якого син Олізар Василевич добре осілий в краю Руським. Уже був під пануванням Королів Польських, за Владислава III Ягелона короля, підписав покій вічний Литви з Польщею року 1437».

Аналізуючи легенду, варто зважати не лише на імена, які переважно переплутані, а й на події. Тому підписання миру в 1437 р. є орієнтиром у впорядкуванні перекручених фактів. З цитати бачимо, що двоє братів після повного завоювання османами Сербії, виїхали на Русь і Литву. Але насправді це сталося раніше, ніж Боснія приєднала землі Сербії, тобто до 1456 р.

Припустимо, що князевичі Лупус та Єжи таки попрямували в Литовсько-Руську державу, але де саме вони осіли? Незрозумілим видається ім'я Лупус, яке в перекладі з латини (*lupus*) означає вовк. Нам уже відомо про інтерпретацію імені Вук, тож тепер розуміємо, що один із братів звався Вуком або Вовком. У легенді сказано, що підписантом був Василь. Але цілком можливо, що в попередній копії, з якої переписували, було написано лише ініціал «В.» і трактоване переписувачем як Basil-Василь, або ж Василь — це хрестильне ім'я. Ймовірно, мода латинізації вплинула на спогади тієї людини, з чиїх вуст записана легенда походження родини Олізарів. Так само могли латинізувати ім'я Єжи, яке для Русі не характерне.

Перша таємниця роду Олізарів-Волчковичів. Одна з двох найбільших таємниць родоводу Олізарів-Волчковичів — ймовірних нащадків сербських князів — хто саме з Бранковичів переїхав на Русь і Литву. Вивчаючи біографії Бранковичів та Лазаревичів, в жодній не знайдено зв'язку з Руссю. Та все ж зачіпка є — раптова смерть одного з трьох синів Вука Бранковича — Гргура. На престол деспота Сербії претендував його брат Георгій I (він же Юрій, Єжи, Діордій, Джурадж), але його амбітним планам загрожували не лише османи, а й внутрішні братерські протистояння. Домінування Георгія I Вуковича Бранковича на політичному полі, відтіснило рідних братів Лазара та Гргура з матір'ю Марою. Водночас

Гргурові, як одному зі спадкоємців Косівської землі, довелося неодноразово сидіти в турецькому полоні. Тож він відійшов від політики, постригся у ченці з іменем Герасим при монастирі в Хіландару, над яким покровительствувала їхня родина та родина Неманичів. Сталося це орієнтовно в 1406 р. А 13/14 березня 1408 р. чернець Герасим помер [12, с. 85]. Та це офіційна інформація. А ми вважаємо, що Гргур, можливо, й пішов до монастиря, аби продемонструвати, що прийняв постриг, а насправді виїхав на Русь. Діяв так, щоб отримати волю від переслідувань османів та від інших спадкоємців престолу, кожен з яких бачив себе деспотом. Відхід спадкоємця-конкурента в монастир була звична практика.

До легенди Олізарів також підкріплена таблиця їхнього роду. У цій таблиці 1407 року вказаний Василь Олізар Волчковіч, той самий Василь, ім'я якого копіювальники могли написати з ініціалу, або ж за хрестильним іменем. Згідно з дослідженнями Наталії Яковенко, християнське ім'я першої зафіксованої у Пом'янику особи, від якої можна розпочати відлік родів Олізарів (Волчковичів), Александровичів (Кмітів) і Романовичів (Горностаїв) — Василь, який, судячи з послідовності поколінь, мав би жити десь наприкінці XIV ст. Його некалендарним іменем, зафіксованим як прізвище серед усіх трьох відгалужень нащадків, було Волчко. Ідентифікувати цю людину з кимось із відомих тогочасних осіб Наталія Яковенко не ризикувала, бо, як стверджувала, ймення Волчко-Волк було поширене скрізь на Русі: і в Галичині, і в Білорусі, і на Волині [1, с. 169].

Але пригадаємо, що Вук Бранкович помер у 1396 році. Тобто підрахунки Н. Яковенко збігаються. Цілком можливо, що у Пом'яниках діти могли вписати свого діда-прадіда, від якого і носили своє прізвище.

Чому ж саме Гргур? В гербовнику «Родзіна» Уруцького знаходимо, що в середині XV ст. жили два брати — Олізар Волчкович (Роман) та Олізар Шилович. Хведько-Олізар (Шилович), син Грицька Шила Кірдеєвича, маршалок волинський, намісник володимирський 1461 р, державця луцький 1481 р., дістав 1450 р. від Казимира IV широкі наділи: Сернікі, Любче, Горохов, Губін і Марбовіце, яке вислужив у великого князя Свидригайла в землі Мельницькій і тримав ще Княгині і Поворско [4, с. 311]. Тут усі здобутки приписані сину Грицька.

Але Гргур Вукович він же по-руськи Грицько Волчкович втік на Русь, коли Свидригайло саме набирав впливості на політичній арені. Очевидно, Гргур Вукович в певний час був і серед передових бояр Свидригайла. За вислуги нажив чимало земель, які сини поділили між собою і підписом Казимира IV закріпили своє дідичне право на ці землі. Тобто стали вічними власниками.

У своїй ґрунтовній праці Наталія Яковенко вказує, що батьком Олізара Шиловича був Гаврило Шило Кірдеєвич [1, с. 145]. Що ж, маючи за приклад інтерпретацію інших імен, припускаємо, що одну особу могли підписати по-різному. Тому більш схильні до імені Грицько, а не Гаврило.

Варто розуміти, що двоє братів, описаних в легенді, які насправді не брати, але про це далі, виїхали із Сербії не одночасно. Очевидно, що Гргур один, без брата, виїхав спочатку на Литву, а потім мігрував на Русь. Приїхавши в чужий край, де мало хто міг чути про Бранковичів, взяв собі за дружину представницю знатного роду Кірдеєвичів і підписувався її прізвищем. Традиція позначення себе в чужій місцевості прізвищем тестя досить розповсюджена, яку часто можна відслідкувати в метричних книгах аж до ХХ ст. Та й навіть зараз, в селі — колісці народних традицій, зятя-приймака часто називають тестевим прізвищем, якого в цій місцевості усі знають. Важливо звернути увагу і на статус. Кірдеєвичі, носії на родовому гербі трьох королівських лілій, не взяли б звичайного боярина в зяті. Вже очевидно, що Гргур не приховував своє походження, але й не писався князем, бо був чужинцем. Тому для означення себе на новій території, підписувався прізвищем дружини. Професор Н. Яковенко відмітила важливу річ — високе походження Олізарів-Волчковичів: «На центральну роль, яку відігравали онуки й правнуки Волчка-Василя на Київщині та Брацлавщині і при князях Олельковичах, і при перших воєводах після ліквідації київського княжіння, вказує те, що в руках представників цього роду понад пів століття було зосереджено владу над усіма київськими замками-«пригородами», окрім хіба Мозиря, що не входив до сфер впливу київських бояр. Члени роду міцно утримували в руках центральні намісницькі уряди київсько-брацлавського регіону впродовж трьох поколінь, передаючи їх або від брата до брата, або від батька до сина чи до племінників...» [1,

с. 169]. Тому про високий статус, а отже і походження годі сперечатися.

Головна таємниця роду Олізарів. Проаналізувавши майже весь текст родинної легенди, розібралися у родинних зв'язках Олізарів-Волчковичів. Також дізналися, чому їм приписували сербське походження. І тут підійшов момент до відкриття найголовнішої таємниці їхнього роду, яка є цілковитою науковою новизною. Таємниця, яку шляхтичі Олізари тримали за сімома замками, бо не на часі було про це говорити. Полягає вона в тому, що походив рід від останнього галицько-волинського князя Любарта, сина литовського князя Гедиміна і ворога королів Польщі.

Тож повернімося до родинної легенди, яка починається так: «Елезар Булко князь удільний Сервії у віку тринадцятім про якого пише Парісіус Славя з Денклавіуша, той був онуком Володимира князя Литовського, а сином Булки Володимировича...»

Володимир Ольгердович, онук Гедиміна у період 1362—1394 рр. володарював у Києві. Згадка в родинній легенді литовського князя Володимира, спонукала переглянути всіх нащадків Гедиміна. Як виявилось серед онуків Гедиміна був на ім'я Лазар, син Любарта.

Любарт мав чотирих синів: від першої дружини — Лазара, Семена та Івана, а від другої — Федора. Наймолодший Федір — знана постать, на відміну від трьох старших братів. Тож зупинимось на Лазареві. Про нього відомо, що у 1386 році разом із братами Федором і Семеном та матір'ю Ольгою, був присутній на врученні грамоти на землю Федору Даниловичу Острозькому [24, с. 8]. Зіставивши цю подію з роками життя Лазара Хребеляновича, розуміємо, що це може бути одна й та сама особа. Дуже подібна модель біографії Лазара Хребеляновича із біографіями Бранковичів, які пішли із Сербії — як тільки біографія уривається, чи завершується непевною датою смерті, тоді вона має продовження на іншій стороні Угорського королівства, яке на той час слугувало буферною зоною, через яку мігрували головні персонажі нашого дослідження, або там відсиджувались. Присутність при наданні Федору Даниловичу Острога — не єдиний факт, який засвідчує присутність Лазаря Любартовича на Русі. Під час війовничої діяльності Любарта, Лазар згаданий ще два рази, причому в до-

силь важливих політичних подіях. Перша: присутність Лазаря у 1358 р. під час розмежування земель Мазовії та Литви. Польський дослідник Адам Нарушевич писав про це так: «Зложоний затим з'їзд в Гродні за домовленістю обох сторін. Кейстут іменем брата Ольгерда, як найвищого князя, тут же Явнута, Коріята, Єжего (невідомо хто був тим Єжим — чи Корятович, чи Наримунтович синовець Кейстута. Слово брат, братер не обов'язкового значить родинні зв'язки між пануючому, але для рівності стану його часто вживають), та інших княжат старших, призначив на ту комісію розмежувальну двох княжат Патрика і Войшвіла (Патрик, князь Литовський був сином Кейстута одним із семи. Подібно і Войшвіл, після якого в Русі 1387 року залишені землі віддав король Ягелло брату своєму Скиргайлові. Бояри в Литві означали теж саме, що й шляхта) з панами Аукшою, Олізаром та Васьком Кирдієвичем. А Земовіт Мазовецький відправив — Викошона Черського, Мрочка Рацьонжкого. Вони з'їхавшись до Гродна, певне загалом в тракції кордони між зазначеними землями встановили» [25, с. 281—282]. У цій цитаті привертає особливу увагу ім'я Аукша, яке насправді могло звучати як Вукша. Зіставивши роки народження Вука Бранковича і Лазаря та зазначену подію, цілком можливо, що Лазар вже тоді товаришував з Вуком. А за версією сербського дослідника Марка Шуїца Вук Бранкович вперше згадується в історичних джерелах у 1365 році, в той час, коли наймогутніша знатна родина почала переважати над імператором Урошем [26, с. 194]. Безпосереднім доказом приналежності Лазаря, основоположника роду Олізарів-Волчковичів, до цього поділу земель є картина Ф. Смуглевича, яка висіла в домі Олізарів у Коростишеві, сюжет і розміри якої описував сам О. Пшездецький [27, с. 335].

Також звертаємо увагу на присутність на переговорах Васька Кірдеєвича, як наближеного до Лазаря. Тобто союз між Кірдеєвичем і Лазарем має глибокий корінь. Це одна присутність Лазаря на Руських землях зафіксована у 1366 р., коли Ольгерд призначив його прикордонним суддею. Тоді, відвоювавши частину земель у поляків, Любарт із братами встановлювали прикордонний контроль, який став двостороннім: «Встановили суддів прикордонних, щоб не виникало суперечок між підданими. Від короля були: Крот Любельський, підкоморий, і Рафал, коморний

королівський. Від Ольгерда: Олізар, а від Любарта — Іван Мостишинський. Ці судді з'їхавшись до Городла над Бугом судити й карати мали порушників: поляків польським, а русинів руським правом. Лови звірів і риби, збір інших земних та водних пожитків на чужій землі одне одного були заборонені» [25, с. 330]. Цей запис важливий і тим, що Любарт уповноважив Івана Мостишинського бути суддею. А чи не був цей Іван Мостишинський сином Любарта? Для підкріплення цієї гіпотези, звернемося до новини грудня 2022 року, коли дослідник Петро Троневи́ч повідомив про неймовірну знахідку саме в Мстишині — печатку Любарта-Дмитра [28].

Звернувшись до життєпису Лазаря Хребеляновича на сербській території, бачимо, що період його життя до одруження, описаний короткими невпевненими фактами. Народився Лазар у Прісниці, але невідомо хто його мати, його батько був при дворі й особливими амбіціями не відрізнявся. Якби він був звичайним хлопцем, чи взяли б його зятем до найславетнішої князівської родини Сербії Неманичів? В цьому випадку можемо провести паралель із Грицьком Шилом Кірдеєвичем. Так само й розмірковував В. Поліщук, коли висловлювався в контексті про Олізара Шіловича: «Тільки високе походження відкривало їм двері до численних земельних надань, великокнязівських урядів і шлюбного партнерства з місцевими князями...» [29, с. 193]. Тож у внутрішніх колах усі знали про походження Олізарів-Волчковичів.

Варто зазначити, що в сербській біографії Лазаря Хребеляновича є кількарічні пробіли саме в ті роки, коли він з'являвся на Русі. Припускаємо, що Любарт віддав свого сина на виховання у надійну, а головне — впливову родину, з якою партнерські відносини прагнув скріпити родинними зв'язками, що й сталося. Дипломатичний підхід Любарта до вибору сватів був далекоглядним, адже Неманичі володіли найбільшими руднями з видобутку срібла у Європі. В історії Русі-України відомі випадки, коли руський князь Ростислав Михайлович (1243—1272 рр.) не закріпившись в жодному князівстві на Русі, подався у Сербію. Ставши зятем угорського короля Бели IV, був призначений баном Мачви — не бідної території на срібну руду. Тож бачимо, що до дідичної землі тяжіли усі Бранковичі-Лазаревичі, де вбачали запасну гавань у разі втечі.

Повернемось до легенди, де йдеться про двох братів Лупуса і Єжи, які після заволодіння Сербії османами поїхали: один — на Литву, а другий — на Русь. Цю цитату не варто розуміти буквально, бо легенда переповідалася багатьма поколіннями, зазнавши певних коректив і збагатилась натачностями. Однак у цій цитаті варто звернути увагу на запис про саме двох братів. Про Лупуса вже знаємо, що то був Вук, син якого, Гргур, поїхав на Литву.

Отже у Вука мав бути брат. І щоб розібратися в подальших кроках, звернемося до історії Сербії.

Сербський дворянин і севастократор Бранко Младенович (помер близько 1365 р.) мав трьох синів і доньку: Нікола Радоню, Гргура, Вука і Теодору (Воїславу). Про Вука вже знаємо основну інформацію, тому лише додамо, що Вук, ставши зятем Лазара Хребеляновича, витіснив братів, як спадкоємців. Найстарший — Нікола Радоня (Радохна) після смерті дружини і доньки покинув світське життя і став ченцем в Хиландарі, як римський монах під іменем Роман, а потім Герасим [30, с. 39—54]. Його чернече життя та діяльність мають документальне підтвердження, тож у політичному житті він ніяк не міг фігурувати, навідміну від своїх двох братів.

Біографія середнього брата Гргура має багато таємниць, які відкриваються завдяки нашим дослідженням. Отже Гргур Бранкович був одружений з Теодорою і помер за офіційною і досить хиткою версією до 16.07.1398 р. Чому хиткою, бо факт його смерті виводять з того, що у вказану дату дружина себе вписала як вдова. Згідно з деякими висновками істориків у період 1371—1395 рр. Теодора, Ггурова дружина, жила з Марком Мрнявчевичем (ще один політичний діяч Сербії). Чи були діти у Гргура і Теодори — джерела замовчують [31, с. 24, 38].

Чим займався весь вказаний період амбітний, високого походження чоловік? Як виявилось, жив і процвітав на Русі, яка давала перспективи для кар'єри і примноження майна. Тож на Русь пішов Гргур Бранкович (за легендою Єжи, він же Григорій-Грицько), а на Литву — його брата син Гргур Вукович (за легендою Лупус, що в перекладі з латини — Вовк).

А тепер пригадаємо деформацію імені Вук у Булку. З Бранковичем подібна ситуація: латинську «В» прочитали як кириличну «В». Або так сприйняли на слух, бо ворона сербською пишеться — вран. Тобто Бранкович інтерпретували як Вранкович, а потім

виникли подальші деформації з урахуванням руської вимови — Воронович, Воронич. Таким чином відкидається версія щодо походження прізвища Вороновичів від назви населеного пункту Вороновиця, що на Вінничині.

Де спочатку зупинився Гргур Бранкович, складно сказати. Але маємо підстави вважати, що пішов він на Пониззя, воно ж Поділля, де панували брати Коріятовичі, сини Коріята Гедиміновича. В останній чверті XIV ст. впливовою постаттю Поділля був Грицько Соколецький, названий від, наданого йому за вислугу населеного пункту Сокоlecь, що на лівому березі Південного Бугу. На нашу думку Грицько Соколецький і Гргур Бранкович — це одна постать,

Шлюбні зв'язки між ріднею. Наостанок звернемо увагу на відомі шлюби. Аналізуючи родоводи Олізарів-Волчковичів та Бранковичів бачимо, що жінки з цього роду мали вагоме, а інколи й ключове значення в подальшому благополуччі й статусі родини. Пригадаємо Оліверу та Мару — улюблених жінок султанів, Олену — дружину Стефана Томашевича. На Русі у роду Олізарів-Волчковичів також були жінки, шлюбні зв'язки яких підносили рід у статусі.

В таблиці родоводу привертає увагу княжна Острозька. У подружжі із Семеном Олізаром-Волчковичем мали доньку Настасію, яка в першому шлюбі була в заміжжі за Сангушком. Овдовівши, Настасія одружилася вдруге із руським князем Іваном Вишневецьким. Вони мали спільних дітей: Катерину (дружину Григорія Ходкевича), Дмитра «Байду», Андрія, Костянтина.

Однак Настасія Семенівна відійшла у засвіти й Іван Вишневецький одружується вдруге — на сестрі Настасії в четвертому коліні — Марії Магдалені, доньці сремського деспота Йована Бранковича. Цікаво, що її сестра Ганна була дружиною Федора Сангушка з яким мали дітей Дмитра та Романа [32]. Такий перетин рідні говорить про те, що Олізари-Волчковичі та Бранковичі спілкувалися і добре знали походження одне одного. Тому піклувалися про збереження маєтностей у володінні родини, шляхом шлюбних зв'язків. А якщо так, то всі добре знали походження Олізарів-Волчковичів і усвідомлювали вагу їхнього впливу. Отже з Марією Магдалиною Іван Вишневецький теж мав дітей: Сигізмунда

та Олександру, дружину маршалка господарського Івана Шимковича, а пізніше — Миколи VII Радзивіла.

Висновки. Версія щодо походження Олізарів-Волчковичів від литовського князя Гедиміна хоч і видається, на перший погляд, далекою від реальності, але розібравши на деталі родинну легенду, зіставивши історичні події та життєписи окремих осіб, автори наблизились до правдивості цієї версії. Важливо те, що розгляд питання має широкі географічні межі, що дає змогу об'єктивно розглянути ситуацію у часи Пізнього Середньовіччя. Це дало змогу оцінити впливовість предків Олізарів-Волчковичів та відстежити тісну дипломатичну взаємодію між сусідами, підкріплену як родинними зв'язками, так і матеріальними вигодами. Окрім того, наше дослідження змушує розглянути багато історичних подій з іншого ракурсу, а в окремих випадках відмовитись від усталених версій, тому є перспективним.

1. Яковенко Н. *Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст. Волинь і Центральна Україна*. Київ: Критика, 2008. 469 с.
2. Михальчук Л. До історії роду Олізарів. *Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського*. URL: http://jnas.nbuv.gov.ua/j-pdf/ubi_1999_2_44 (дата звернення 12.10.2024 р.).
3. Przewdziecki A. *Wiadomość bibliograficzna o rękopismach zawierających w sobie rzeczy Polskie przejranych po niektórych bibliotekach i archiwach zagranicznych w latach 1846—1849*. Warszawa, 1850. 178 с.
4. Uruski S. *Rodzina. Herbasz szlachty Polskiej*. Т. XII. Warszawa, 1915. 382 с.
5. *Herbarz Polski Kaspra Niesieckiego*. Т. VII. 1841. 585 с.
6. Korosteszów. *Przyjaciel ludu*. № 33. Leszno, 1842. 416 с.
7. Войтович К. *Князівські династії Східної Європи (кінець IX — початок XVI ст.): склад, суспільна і політична роль. Історико-генеалогічне дослідження*. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук. Львів, 2001. 39 с.
8. Войтович Л. *Ще раз про права князя Любарта-Дмитра Гедиміновича на спадщину Романовичів. Княжа доба: історія і культура*. 2019. Вип. 13. 304 с.
9. Михайловський В. Формування території історичного Поділля у другій половині XIV ст. *Український історичний журнал*. 2017. № 3. С. 67—82.
10. Михайловський В. Правління Коріатовичів на Поділлі (1340-ві—1394 рр.): соціальна структура князівського оточення. *Український історичний журнал*. 2009. № 5. С. 34—47.
11. Шуица М. *Вук Бранковић: славни и велможни господи*. Еволута, Београд, 2014.
12. Бубало Ђорђе. *Повеле Маре Бранковић и синова јој Гргура, Бурђа и Лазара манастиру Хиландару*. Београд, 2001. С. 77—105.
13. Однороженко О. *Геральдика середньовічної Русі (України). Т. II. Геральдика темних віків. Гербова традиція Руського королівства середини XIII — середини XIV ст.* Київ: Фоліо, 2025. 589 с.
14. Однороженко О. *Українська (руська) еліта доби Середньовіччя і раннього модерну: структура та влада*. Київ: Темпора, 2011. 422 с.
15. Єршов В. *Чарівний світ «Мемуарів Густава Олізара». Густав Олізар. Мемуари (1798—1865)*. Житомир: Видавничий дім «Бук-Друк», 2022. 186 с.
16. Olizer Woickiewicz h. Choragiew lub Radwan. *Tablica henealogiczna. Notatka do genealogii. 1801—1900. 1/400/0/-/41. Archiwum Głowne Akt Dawnych*.
17. *Akta osobiste i majątkowe Gustawa i Karola Olizarow. 1820—1862. 29/630/0/1.74/925. Archiwum Narodowe w Krakowie; Archiwum Młynowskie Chodkiewiczów*.
18. Кримський А. *Історія Туреччини: звідки почалася османська держава, як вона зростала й розвивалася і як досягла апогею своєї слави й могутності*. Київ: Друкарня Української Академії наук, 1924. 226 с.
19. Милош Б. Івановић. *Властела државе Српских деспота*. Докторська дисертація. Београд, 2013. 457 с.
20. Ортелій А. *Мапа Європи*. 1570 р.
21. Пурковић Ал. Миодраг. *Кнез и деспот Стефан Лазаревић*. Београд. 1978. 164 с.
22. Цільо О. *Мукачівський замок «Паланок»*. Ужгород: в-во Олександри Гаркуші, 2022.
23. *Архів південно-західної росії*. Т. VIII. Ч. IV. № III.
24. *Archivum ksiąg Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie wydane nakładem właściciela, pod kierownictwem Z.L. Radziwińskiego przy współudziale P. Skobielskiego i B. Gorczaka*. Т. 1—7. Lwów, 1886—1910. Т. 1. 1886. 204 с.
25. Naruszewicz A. *Historia Narodu Polskiego Od Początku Chrześcijaństwa [...]*. Т. 6. *Panowanie Piastów*. Warszawa: Drukarnia Michała Grölla, 1785.
26. Шуица М. *Вук Бранковић: славни и велможни господи*. Еволута, Београд. 2014. С. 458—461.
27. Тунік-Мозговенко О. *Культурна спадщина графів Олізарів. Матеріали Всеукраїнської науково-краєзнавчої конференції «Роль архівів у вивченні історії рідного краю», присвяченої 100-річчю від заснування Державного архіву Житомирської області*. Бердичів: вид. ФОП Мельник, 2022. 446 с.
28. Троневић П. *Поблизу Луцька ймовірно знайшли перстень-печатку князя Любарта*. URL: <https://www.volynnews.com/news/all/poblyzu-lutska-ymovirno-znayshly-persten-pechatku-kniazia-liubarta/> (дата звернення 30.07.2025 р.).
29. Поліщук В. *Перший маршалок Волинської землі (1463—1486) Олізар Шилович з роду Кірдеєвичів*:

від геральдичної легенди до місця в соціальній ієрархії. *Theatrum. Humanae vitae. Студії на пошану Наталії Яковенко*. Київ: Laurus, 2012. 624 с.

30. Божидар В. Зарковић Дејан Р. Гашић. Хиландарски посед у Горњој и Доњој Гадимљи. *Зборник Радова Филозофског Факултета ХИХ*.
31. Шуица М. *Немирно доба српског средњег века*. Београд, 2000. 112 с.
32. Бранковичи. URL: <http://www.genealogy.euweb.cz/balkan/balkan16.html#MMJ> (дата звернення 1.11.2025 р.).

REFERENCES

- Yakovenko, N. (2008). *The Ukrainian nobility from the late 14th to the mid-17th century: Volyn and Central Ukraine*. Kyiv: Krytyka [in Ukrainian].
- Mykhalchuk, L. To the history of the Olizar's family. *Vernadsky National Library of Ukraine* (Vol. I). (Last accessed: 12.10.2024 r.) [in Ukrainian].
- Przedziecki, A. (1850). *Bibliographic information on manuscripts containing Polish matters, reviewed in some foreign libraries and archives in 1846—1849*. Warszawa [in Polish].
- Uruski, S. (1915). *The armorial of Polish nobility* (Vol. 12). Warszawa [in Polish].
- Niesiecki, K. (1841). *The Polish Armorial* (Vol. 7) [in Polish]. (1842). *Korostyshiv. Przyjacieli Ludu*, 33 [in Polish].
- Voitovych, L. (2000). *The princely dynasties of Eastern Europe (late 9th — early 16th centuries): Structure, social and political role. A historical-genealogical study*. Lviv [in Ukrainian].
- Voitovych, L. (n. d.). *Once again about the rights of Prince Liubart-Dmytro of the Gediminas dynasty to the inheritance of the Romanovych family* (Issue 13) [in Ukrainian].
- Mykhailovskyi, V. (n. d.). Formation of the territory of historical Podillia in the second half of the 14th century. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, 3, 67—82 [in Ukrainian].
- Mykhailovskyi, V. (n. d.). The reign of the Koriatovichs in Podolia (1340s—1394): the social structure of the princely entourage. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, 5, 34—47 [in Ukrainian].
- Shuytsa, M. (2014). *Vuk Brankovych: glorious and mighty lords* [in Serbian].
- Bubalo, D. (2001). *Charters of Mara Branković and her sons Grgur, Dzhuradzh and Lazar to the Hilandar Monastery* [in Serbian].
- Odnorozhenko, O. (2025). *Heraldry of Medieval Rus' (Ukraine). Heraldry of the Dark Ages. Heraldic tradition... (Vol. II)*. Kyiv: Folio [in Ukrainian].
- Odnorozhenko, O. (2011). *The Ukrainian (Rus') elite of the Middle Ages and Early Modern period: Structure and power*. Kyiv: Tempora [in Ukrainian].
- Yershov, V. (2022). *The magical world of Gustav Olizar's Memoirs (1798—1865)*. Zhytomyr: Buk-Druk [in Ukrainian].
- (1801—1900). Olizer Woiczkieiwicz, coat of arms Choragiew or Radwan. Henealogical table. Note for genealogy. *Central Archives of Historical Records* [in Polish].
- (1820—1862). Personal and property files of Gustaw and Karol Olizar. *National Archives in Krakow; Chodkiewicz Mill Archives* [in Polish].
- Krymskyi, A. (1924). *History of Turkey*. Kyiv: Drukarnia Ukrain'skoi Akademii Nauk [in Ukrainian].
- Milosh, B. (2013). *The rulers of the state of the Serbian Despot*. Beograd [in Serbian].
- Ortelius, A. (1570). *Map of Europe* [in Serbian].
- Purkovich, Al. Miodrag. (1978). *Prince and Despot Stefan Lazarevic*. Beograd [in Serbian].
- Tsilo, O. (2022). *The Palanok Castle in Mukachevo*. Uzhhorod: Oleksandra Harkusha Publishing [in Ukrainian].
- Archives of Southwestern Russia*, 3 (Vol. 8, part 4) [in Russian].
- (1886—1910). *Archives of the Lubartowicz and Sanguszko princes in Slawuta* [in Polish].
- Naruszewicz, A. (1785). *History of the Polish nation from the beginning of Christianity: The Piast dynasty reign* (Vol. 6). Warszawa: Drukarnia Michała Grolla [in Polish].
- Shuytsa, M. (2014). *Vuk Brankovic: Famous and powerful lord*. Beograd: Evoluta [in Serbian].
- Tunik-Mozgovenko, O. (2022). The cultural heritage of the Olizar counts. In: *Proceedings of the All-Ukrainian Scientific and Local History Conference «The Role of Archives in Studying the History of the Native Land»*. Dedicated to the 100th anniversary of the Zhytomyr Regional State Archive. Zhytomyr: publishing house Melnyk [in Ukrainian].
- Tronevych, P. (2025, July 30). A signet ring of Prince Liubart probably found near Lutsk. *Volynnews*. Retrieved from: <https://www.volynnews.com/news/all/poblyzu-lutska-ymovirno-znayshly-persten-pechatku-kniazia-liubarta> [in Ukrainian].
- Polishchuk, V. (2012). The first marshal of Volyn (1463—1486) Olizar Shylovych of the Kirdeievych family: From heraldic legend to a place in the social hierarchy. In: *Theatrum. Humanae vitae. Studies in honor of Natalia Yakovenko*. Kyiv: Laurus [in Ukrainian].
- Bozhydar, V. Zharkovich, & Dejan, R. Hashich. *The Hilandar estate in Gornja and Donja Gadimlja* [in Serbian].
- Shuytsa, M. (2000). *The turbulent era of the Serbian Middle Ages*. Beograd [in Serbian].
- Brankovich*. Retrieved from: <http://www.genealogy.euweb.cz/balkan/balkan16.html#MMJ> (Last accessed: 1.11.2025) [in Serbian].